PREROGATIVELE JURIDICE ALE JUDELUI SĂTESC ÎN LEGISLAȚIA SECOLULUI AL XVII-LEA ÎN TRANSILVANIA

Livia Magina*

Abstract: *The restoring of an institution with a long period of existence as that of iudex pagi assumes to analyze and expose the institution functions as its are reveal in the legislation of that period. Out of the many functions that the judge was in charge of for village (economic, religious, etc.) the legal attributions underlying the institutional body. The main corpuses of this period, Approbatae Constitutiones, Compilatae Constitutiones create the legislative framework to continue the existence and functioning of this institution, but also the corpuses of the XVIth century are very important. Among the legal duties is catching criminals, keeping animals lost, presentation in court as a witness in a lot of cases, from issues of moral behaviour to the drawings of the borders, the cases between the villagers or between them and the master or between locals and foreigners. A special mention is that the judge has a form of payment according to the value of the cases judged in the village court.* Considering this attribution and the other aspects of the functioning of institution, is emerging *the* importance *of iudex pagi* in his community.
Keywords: *iudex pagi*, legislation, judicial powers, Principality of Transylvania in XVIIth century

Analizarea unei instituții, a evoluției şi a transformărilor pe care aceasta le parcurge reclamă utilizarea tuturor tipurilor de surse disponibile. Regatul medieval maghiar, continuat în partea sa estică din secolul al XVI-lea de către Principatul Autonom al Transilvaniei, a produs, pe lângă impresionantele cantități de diplome şi documente menite să dovedească problematica proprietății, şi mii de acte cu caracter juridic cu privire la toate aspectele vieții socio-politice.

Instituția judelui sătesc, puțin studiată în istoriografia românească, se poate sesiza la baza piramidei instituționale, în mod inevitabil având cele mai multe atribuții în mediul rural. Cu alte cuvinte, judele sătesc concentrează în mâinile sale administrația satului, primind în schimb o serie de privilegii. Istoria celor mărunți a fost deseori una ignorată, deşi categoriile de la baza piramidei sociale au conviețuit după legi şi în cadrul unor instituții la fel de complexe ca şi cele din vârf. Istoriografia, românească şi maghiară, a folosit informații despre judele sătesc în general din documente de arhivă (urbarii – David Prodan) sau din colecțiile de legi

* Muzeograf, drd., Muzeul Banatului Montan din Reşița, e-mail: liviamagina@yahoo.com

„Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca tom LI, 2012, p. 57-67

ale oraşelor (Szabó István), şi într-o măsură mult mai mică din legislaţia centrală. Există însă un motiv întemeiat pentru acest fapt, şi anume că legislaţia centrală nu se ocupă decât în mod sporadic de această instituţie în cadrul dispoziţiilor sale. Dincolo de prevederile juridice şi de menţiunile documentare, instituţiile minore, cum este şi aceea judelui sătesc, au continuat să funcţioneze conectate la acea „durată lungă" a istoriei, care într-un mod paradoxal le şi menţine la periferia interesului cercetătorului. Chiar şi din precaritatea menţiunilor legislative, se poate observa că instituţia a fost foarte bine ancorată în realităţile epocii, acest tip de document descoperind o faţetă pe care alt tip de acte nu reuşeşte să o surprindă. Fiind o instituţie aflată la baza ierarhiei, legiuitorul nu este direct interesat de instituţia în sine, ci mai degrabă de relaţia acesteia cu treptele superioare ale piramidei socio-politice. Lipsa unor documente emise chiar de către instituţia judelui, ne privează de punctul de vedere al acestuia vis-à-vis de hotărârile legii. Importanţa caracteristicilor oferite de legislaţie constă în faptul că ne creionează o imagine care conţine atribuţiile, competenţele, dar şi obligaţiile unei instituţii rurale, puţin vizibile în alte documente.

O lungă perioadă de timp, cutuma a reprezentat pentru regatul maghiar principala sursă de drept. Absenţa unor texte scrise ar fi pus însă viaţa juridică sub semnul întrebării. Primele decrete sunt emise de către regele Ştefan, însă majoritatea regilor maghiari au avut activitate de acest tip, cu precădere remarcându-se Ludovic I de Anjou (1342-1382), Sigismund de Luxemburg (1387-1437) şi Matia Corvin (1458-1490). Actele, emise sub pecete regală, nu au fost cuprinse în mod sistematic într-un corpus sau adunate într-o arhivă proprie instituţiei regale, ci răspândite în diverse locaţii şi fonduri.

O primă culegere a acestor legi şi reguli de drept scris a fost organizată de către Ştefan Ilosváy, care, rămasă la stadiul de manuscris, a devenit baza pentru colecţia *Corpus Juris Hungarici*. În anul 1696 Martin Szentiványi publica această nouă colecţie de legi, care, în urma folosirii îndelungate, a luat caracter oficial, fără ca ea să fie opera puterii legislative. Colecţia a fost perfecţionată în secolul al XVIII-lea de către Ioan Szegedi, iar în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea şi în prima parte a celui de-al XIX-lea, mulţumită lui Martin Kovachich, au mai fost aduse la lumină o serie de decrete. În cadrul acestui corp de legi se poate observa în mod facil evoluţia dreptului maghiar. Astăzi, ediţia cea mai cunoscută este aceea a Mileniului, editată în 1900 de către Dezsö Márkus[1]. Astfel, culegerea cuprinde decretele regale începând cu cele ale Sfântului Ştefan, cu o serie de lacune, fiind completată cu noile legi ale Mariei Theresa (1740-1780), şi se termină

[1] Charles D'Ezlary, *Histoire des institutions publique hongroises*, I, Paris, 1959, p. 70-72; vezi şi Vl. Hanga, *Istoria dreptului românesc*, I, Bucureşti, 1980, p. 213-214.

cu anul 1848. Ultima ediție, cu completări şi adăugiri, inclusiv piese inedite, a fost publicată în două volume, în 1976 şi respectiv 1989[2].

Cu toate că articolele secolului al XVI-lea nu ar constitui subiect pentru acest studiu, nu se poate analiza legislația din timpul Principatului fără a face referire şi la aceea anterioară. Astfel, în 1504, Vladislav II dădea însărcinare lui Ştefan Werböczy[3] să codifice hotărârile de drept în ceea ce a apărut ca *Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae partiumque eidem annexarum*, pentru care dieta şi-a dat acordul în 1514. Abia în 1517 Werböczy edita la Viena, în limba latină, o primă ediție a acestei culegeri de legi. Cu toate acestea, *Tripartitumul* a rămas doar o „carte de drept", şi nu cu statut de lege a țării, fiind însă utilizată în mod constant, legile ulterioare citând regulile din cadrul acesteia. Secolul al XVI-lea este marcat, aşadar, din punct de vedere legislativ de articolele de lege din 1514, precum şi de colecția juristului Ştefan Werböczy, care a reprezentat temelia juridică a societății din Ungaria şi Transilvania. Dacă decretele din 1514 exprimă, de fapt, reacția legislativă a nobilimii față de evenimentele sociale din acelaşi an, ridicând la rang de lege o serie de pedepse, precum şi şerbia, *Tripartitum* e o colecție de legi şi obiceiuri juridice stabilite succesiv prin decrete şi hotărâri dietale, aprobate de dietă abia în 1517. La fel ca şi decretele din 1514, legea este făcută astfel încât să servească scopurile nobilimii, principiile sale fiind adaptate nevoilor acesteia. Nobilimea şi plebea sunt cele două categorii sociale înscrise în codul de legi. Dacă nobilii se bucură de multe drepturi şi libertăți, pe de o parte, plebea de cealaltă parte, cuprinde oamenii liberi şi iobagii, aceştia din urmă fiind puşi în şerbie veşnică prin titlul 25 din partea III.

După desprinderea Transilvaniei din cadrul Regatului maghiar, decretelor regale li s-au substituit hotărârile dietelor țării, ca principal izvor de drept. În epoca Principatului au avut loc 296 de diete principale, la care se adaugă cele secundare, ale adunărilor nobiliare. Dieta reprezenta organul constituțional principal, cel care legifera asupra diverselor chestiuni, la nivelul întregului principat. Se poate discuta despre două tipuri de legi, general valabile şi particulare, în funcție de categoria socială, de situații speciale sau raportate la un anume teritoriu. Hotărârile dietale au fost adunate şi editate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de către Szilágyi Sándor, într-o lucrare de mari proporții, în 21 de volume. Este colecția cea mai completă, fiecare volum cuprinzând textele originale, inițial în latină, apoi aproape exclusiv în limba maghiară, însoțite de aprecieri, comentarii şi notele critice ale editorului[4].

---

[2] Bácskai V., Döry F., Bónis G. (eds.), *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301-1457*, Budapesta, 1976; Döry F., Bónis G., Erszegi G., Teke S. (eds.), *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458-1490* (infra: *DRH*), Budapesta, 1989.

[3] István Werböczy (1458-1541), *notarius curiae regiae*, originar dintr-o familie de nobili de rând, judecător, politician, diplomat - Victor Onişor, *Istoria dreptului românesc*, Cluj, 1925, p. 228.

[4] *Monumenta Comitialia Regni Transilvanie. Erdélyi országgyülési emlékek* (infra: *MCRT)*, vol. I-XXI, Budapesta, 1875-1898.

Principii Transilvaniei, începând cu Gabriel Bethlen (1613-1629), au fost interesați de codificarea şi sistematizarea legislației, ca dovadă a autonomiei lor politice, dar şi pentru funcționarea optimă a vieții juridice. Astfel, Gheorghe Rakoczy I (1630-1648) a ordonat colectarea tuturor hotărârilor dietale şi articolelor răspândite în arhivele comitatelor şi oraşelor. Materialul adunat a fost depus la arhiva țării din Alba-Iulia, urmând a fi clasificat şi organizat pe subiecte comune, fapt rămas la stadiul de proiect din cauza morții principelui[5]. Abia în timpul lui Gheorghe Rakoczy II (1648-1657), în 1653, s-a coagulat forma finală sub titlul *Approbatae Constitutiones Regni Transylvaniae et Partium eisdem annexarum*. Ca semn distinctiv al legislației secolului al XVII-lea, *Approbatele* sunt o sinteză a hotărârilor dietale din perioada 1540-1653, garantând în special drepturile nobilimii şi raporturile dintre aceasta şi iobăgime sau principe. Textul prezentat, scris în limba maghiară, cu termeni tehnici preluați din limba latină şi adaptați limbii maghiare (*concludo – concludálni, communicare – communicálni, ritus – ritusokban*), este divizat în cinci mari părți, împărțite în titluri şi articole: drept ecleziastic, drept de stat, drepturile nobilimii, procedură de judecată şi noțiuni de drept administrativ. De observat faptul că nu au fost incluse cu titlu special drepturile sau obligațiile țărănimii, care fac obiectul unor titluri pe parcursul textelor.

În acelaşi spirit, în 1669 este editată o altă colecție formată din legile emise în perioada cuprinsă între 1653 şi 1669, *Compilatae Constitutiones*. Atât corpusul din 1653, cât şi acesta din urmă au fost reeditate în *Corpus Juris Hungarici*, ediția milenară[6]. Un al treilea palier legislativ este acela al hotărârilor luate în cadrul adunărilor comitatense şi orăşeneşti. Editate sub titlul de *Corpus Statutorum Hungariae Municipalium*, în opt volume, de către Kolosvári Sándor şi Óvári Kelemen, această lucrare surprinde foarte bine realitățile locului, permițând evidențierea unor aspecte care nu apar menționate în legislația centrală. Primul dintre cele opt volume, cuprinde articolele aprobate în adunările comitatelor şi oraşelor transilvănene, atât cele maghiare, cât şi cele de pe pământul săsesc. Colecția de statute municipale săseşti, ratificată în anul 1583, adună normele juridice aplicate în oraşele săseşti, iar constituțiile secuilor, adunate şi aprobate în 1555, sistematizează norme de drept după care se conducea această populație.

De o colecție legislativă separată s-a bucurat populația din teritoriile din sudul Transilvaniei, din districtul Țării Făgăraşului. Apărută sub titlul *Statutele Țării Făgăraşului* şi *Constituțiile Țării Făgăraşului* şi editate în1508 şi respectiv 1657, acestea conțin o serie de norme cutumiare, redactate în limba latină şi acoperind domeniul dreptului penal, dar şi pe cel al organizării procedurale, intercalat cu obligații de natură economică, utilizate într-un teritoriu cu populația

[5] Liviu Marcu (ed.), *Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei 1653* (infra: *Const. Apr.*), Cluj-Napoca, 1997, p. 16-19

[6] *Corpus Juris Hungarici* (infra: *CJH*), vol. VII, Budapesta, 1900.

românească[7]. Cel care le-a republicat este Ştefan Meteş care editează şi o serie de alte reguli din 1570 – *Fogaras várának modja és szokása kivel esztendö altal tartoznak (1560-1570) – Modul şi obiceiul cetății Făgăraş cu care datoresc anual (1560-1570)*, în cadrul căruia sunt redate datoriile satelor, dar şi ale locuitorilor cetății, specială fiind introducerea unui urbariu, dar care considerăm că s-a făcut tot pe baza unor obiceiuri mai vechi[8].

Celor două categorii de norme de drept, cea scrisă şi cea cutumiară, coexistente au în realitate o valoare de aplicare egală, fără a fi în antonimie, aşa cum ar părea la o primă vedere. Acest fapt este subliniat atât de către Werböczy în 1517[9], cât şi de *Statutele municipale săseşti* din 1583, la rândul lor cu rădăcini mai vechi, prevăzând ca acolo unde legea nu are hotărâri, să se folosească normele folosite din vechime, atâta timp cât nu contravin interesului majorității[10].

Se evidențiază astfel o serie de caracteristici ale legilor din întreaga perioadă, dintre care cel mai important este faptul că se ocupă în general cu problematica statutului nobilimii şi relațiile acesteia cu principele sau cu țărănimea.

În plus față de legea scrisă, dreptul cutumiar, format printr-o îndelungată utilizare reprezintă de asemenea o sursă de informații pentru studiul nostru. Transilvania a avut parte de trei forme de drept, în funcție de populația la care ne referim: dreptul cutumiar românesc, dreptul populației maghiare şi dreptul populației săseşti[11]. Fiecare dintre acestea trei a reuşit să aibă, în măsuri diferite, o codificare a dreptului său obişnuielnic încă din secolul al XVI-lea.

Cutuma, obicei juridic sau lege nescrisă, a fost studiată în istoriografia românească atât din punct de vedere istoric, cât şi juridic şi etnologic, pornind de la considerația că *jus valahicum* reprezintă esența şi caracteristicile ethosului românesc, precum şi originalitatea instituțiilor de drept. Primele încercări de analizare a acestui fenomen istorico-juridic datează din perioada interbelică, continuate fiind pe aceeaşi teorie până azi[12]. Caracteristicile principale ale dreptului cutumiar nu se rezumă doar la normarea relațiilor agrare şi dreptului de proprietate, ci mai ales la dreptul familial, obligații individuale şi referiri care țin de dreptul penal şi procedural.

---

[7] *Corpus Statutorum Hungariae Municipalium. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyüjteménye* (infra: *Corpus Statutorum*), vol. I, Budapesta, 1885.

[8] Ştefan Meteş, *Viața agrară a românilor din Ardeal şi Ungaria. 1508-1820*, vol. I, Cluj, 1921, p. 243-252.

[9] *Tripartitum*, Prologus, 12, art. 2.

[10] Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. IV, Cluj-Napoca, 1989, p. 146-147.

[11] Vladimir Hanga, *Istoria dreptului românesc*, vol. I, p. 203.

[12] Victor Motogna, *La dreptul românesc, jus valahicum*, „Revista istorică", 1922; Elena Mureşan-Tritean, *Contribuții la istoria dreptului românesc din Transilvania*, „Revista Arhivelor", 1942-1943; Romulus Vulcănescu, *Etnologia juridică*, Bucureşti, 1970; Alexandru Herlea, *Studii de istorie a dreptului,* vol. I-II, Cluj, 1982-1985; Vladimir Hanga, *Les institutions du droit coutumier roumain*, Bucureşti, 1988; Adrian Boantă, *Cutuma şi legea scrisă, coordonate ale vechiului drept românesc* (I), „Curentul juridic", nr. 3-4/2006.

În cadrul corpusurilor legislative, judele sătesc este menţionat în toate domeniile dreptului, reliefându-se concomitent atribuţiile şi obligaţiile sale; se poate conchide că instituţia judelui este la fel de veche ca şi existenţa satului[13]. Nominalizarea persoanei care deţine această funcţie apare în mai multe moduri, ţinând cont de limba legislaţiei dar şi de regiunea la care se face referire. Astfel, *Decreta Regni Hungarie* trimite la jude cu denumirile de *villicus, villicus ville, villicus loci*, dar şi *judex vel villicus*, exprimând probabil trecerea spre un alt termen, mai puţin uzitat, acela de *judex*, sau folosirea în paralel a celor doi termeni. În *Statutele Ţării Făgăraşului* judele nu este numit în vreun fel anume, fiind boierul ales „care poartă de grijă comunei în decursul anului şi adună darea".

În *Monumenta Comitialia* este numit *judex, kenez, kenezius villae, falusibiro, biro, folnagy, paraszt biro, falusi paraszt biro, helynek biro,* majoritatea exprimări ale termenului în limba maghiară, putându-se şi aici observa o anume dezvoltare/transformare odată cu trecerea timpului şi cu schimbările survenite atât la nivel socio-politic, cât şi la limba folosită în cancelaria vremii. *Corpus Statutorum* nominalizează persoana care deţine această slujbă ca *judicus pagis* sau *judicus villani*. Denumirea de *sândia*, analizată de către David Prodan, nu se regăseşte în legislaţia centrală, semn că este un termen particular, zonal, care a circulat în paralel cu cel oficial[14].

Legislaţia cuprinde şi articole în care sunt utilizaţi termeni care desemnează instituţia judelui: *vilicationem, falu birosagot, keneziatus*, indicând faptul că era privită cu destulă seriozitate, chiar dacă referirile la ea se fac mai rar. Un alt indiciu în acest sens este şi acela că de multe ori articolele legii enumeră instituţia judelui alături de altele cu acelaşi tip de atribuţii, dar de o mai mare importanţă, precum judele comitatelor sau acela al oraşelor, numindu-i pe toţi oficiali sau dregători.

Încă de la începuturile sale, instituţia judelui a avut o componentă importantă de ordin judiciar. Cu siguranţă judele era cel care împărţea dreptatea şi soluţiona conflictele ivite în cadrul comunităţii rurale. În cadrul procesului de judecată era ajutat de juraţi, aleşi dintre membrii comunităţii. Sfera de activitate a acestui oficial nu era foarte extinsă, însă era suficient de variată, revenindu-i sarcina de a menţine siguranţa publică, ordinea şi apărarea intereselor comune. În anumite cadre, pedepsele pe care le putea da erau de natură pecuniară, dar şi corporală, cazurile deosebite fiind înaintate forurilor superioare de judecată[15]. Trebuie spus că legislaţia din perioada arpadiană este destul de ambiguă, menţionând doar faptul că fiecare parohie trebuia să aibă un jude şi nimeni altul să nu poată interveni peste judecata sa[16]. Dacă aplicăm formula la toate instituţiile aflate în subordonare ierarhică, atunci şi în cazul satului ar fi trebuit să existe un jude cu o asemenea

[13] Eckhárt Ferenc, *A földesúri büntető-biráskodás a XVI-XVII században*, Budapesta, 1946, p. 8.
[14] David Prodan, *Despre sândie*, „Cercetări de lingvistică", nr. 1, 1962.
[15] Szabó István, *A parasztfalu önkormányzatának válsága az újkorban*, în *Tanulmányok a magyar parasztság történetből*, Budapesta, 1948, p. 282-284; Eckhart F., *op. cit*., p. 8-9.
[16] *CJH,* p. 82, cap. XVI.

autoritate. Tot regele Ladislau statua ca fiecare jude să ocupe funcția timp de un an de zile, după aceea să nu o mai poată deține, cel mai probabil pentru a preveni abuzurile[17], lucru care rămâne valabil pe tot parcursul existenței instituției ca atare; pe parcursul vremii, documentele dovedesc însă că aceeaşi persoană a putut fi jude mai mulți ani la rând.

Ulterior, atât organizarea judecătorească, cât şi procedura de judecată au fost normate prin lege, ființând două mari categorii de instanțe: unele cu specific etnic, create de populațiile din teritoriu (românească, săsească, secuiască), şi altele generale, de diferite grade, toate purtând numele generic de scaune - *szék, Stuhl, sedes judiciaria*. Organizarea judecătorească devine din ce în ce mai complicată: cea mai înaltă instanță de judecată este Tabla princiară, unde se judecau atât cazurile în apel împotriva hotărârilor luate la scaunele inferioare (comitatens, secuiesc sau al Universității săseşti), dar şi cazuri în primă şi în ultimă instanță, referitoare în special la dreptul de proprietate.

Scaunului comitatens îi revin cele mai multe dosare, fiind ultimă instanță pentru iobagi şi primă instanță pentru nobili şi oamenii liberi. La scaunul domenial, prezidat de domnul de pământ, se făcea judecata supuşilor de pe domeniu. Scaunul de judecată al satului, condus de judele satului, secondat de jurați, are ca domeniu cauzele minore dintre săteni sau dintre aceştia şi străini[18]. De la scaunul sătesc, instanță de apel putea fi scaunul domenial, orăşenesc sau al cetății, în funcție de apartenența administrativă a satului. Un caz aparte, care merită menționat, este din 1630, când judele satului Dedrad din comitatul Cluj, Adrian Gedes, prezintă principesei Ecaterina de Brandenburg o scrisoare privilegială din 1608, emisă sub pecetea lui Sigismund Rakoczy, prin care acesta confirma reprezentanților de atunci ai satului, pe lângă alte libertăți, şi faptul că locuitorii pot beneficia de apel direct la judecata princiară[19].

Dacă inițial fiecărei fărădelegi i-a corespuns o pedeapsă corporală, cu scop de intimidare mai degrabă decât cu unul corectiv, pe parcurs se tinde ca fiecare tip de infracțiune să fie cuantificată în bani, astfel că pedeapsa a devenit o sursă de venituri pentru instanța sub a cărei jurisdicție se afla vinovatul. Această răscumpărare în bunuri sau bani a căpătat denumirea de gloabă sau *birsag*.

Legislatorul este interesat şi de soarta celor care proferează injurii, aduc pagube sau ofense sau nu-şi plătesc dările, în sensul că specifică faptul că actul de judecată trebuie să aibă loc în primă instanță la judele satului, iar apel se poate face la domnul de pământ şi apoi la scaunul comitatens[20]. Judele avea şi datoria să prindă şi să-i judece pe cei care folosesc măsuri incorecte, iar dacă nu ar face acest

[17] *Ibidem,* p. 86, cap. XXV, al. 2.
[18] Vl. Hanga*, op. cit*., p. 382-384.
[19] Magyar Országos Levéltár, F1, Libri regii, vol. XIX, f. 79-80.
[20] *CJH*, 1899, p. 216, art.8.

lucru, stăpânul locului să-l pedepsească pe jude[21]. Se observă, spre diferență de secolele anterioare, o foarte bună delimitare a autorității oficialului din mediul rural, precum şi autoritățile cu care trebuie să conlucreze şi cărora trebuie să se supună: cele comitatense şi stăpânul de pământ.

Pentru prestația sa la scaunul de judecată sătesc, judelui îi revine o parte din suma pe care vinovatul trebuia să o dea în contul ispăşirii pedepsei. În cazul judecății domnului de pământ, se plătea o sumă de 40 de dinari, iar dacă judecata s-a desfăşurat în fața vilicului, acesta încasa numai 20 de dinari[22]. În aceeaşi grilă se înscriu şi articole de lege prin care judele putea reține pentru sine o treime din bunurile aduse înapoi unui nobil, dacă acestea au fost furate[23]. Aspectul pecuniar nu este doar o reflexie a puterii de a pedepsi a dregătorului sătesc, ci şi o sursă de venit, pentru că cel care efectua actul de justiție nu era remunerat într-un alt mod. Trebuie menționat că legile se ocupă în special de modul de judecată al scaunelor oficiale, publice, în timp ce procesele derulate la scaunul sătesc sau cel domenial sunt omise. Delictele majore a căror judecare ține de competența scaunelor superioare de judecată fac însă obiectul multor articole de lege. Ani la rând membrii Dietei legiferează asupra sorții ucigaşilor, hoților, vagabonzilor, tâlharilor, incendiatorilor, violatorilor, adulterilor, bătăuşilor, etc. Faptele acestora cad sub incidența legii, toate fiind pedepsite, iar pedepsele tarifate. Astfel în caz de omor suma pentru răscumpărarea vinii se numeşte *homagium*, pentru acuzație falsă – *emenda linque* (răscumpărarea limbii) .

Prinderea răufăcătorilor este una dintre cele mai importante atribuții ale judelui sătesc. De multe ori acesta, împreună cu tot satul, era răspunzător de achitarea acestei datorii, din punct de vedere teoretic fiind una dintre puținele probleme la care se aplică răspunderea colectivă. Valoarea faptei este în primul rând bănească, în al doilea rând poate fi pedepsită corporal. Cel care fură bunuri în valoare de 100 de bani să fie amendat la judecata scaunului sătesc cu o amendă de 1 florin şi plata pagubelor; dacă şi a doua oară era prinsă aceeaşi persoană, procedura se repeta, iar pentru o a treia recidivă respectivul era spânzurat. Dacă furtul este de doi florini, la prima infracțiune vinovatul să fie bătut, să plătească paguba şi să se pocăiască în fața preotului; la prima recidivă să mai plătească în plus şi 12 florini, iar la o a treia infracțiune de aceeaşi valoare, acuzatul să fie spânzurat. Pentru o faptă cu o valoare mai mare de trei florini, infractorul, dacă nu s-a împăcat cu păgubitul, să fie spânzurat, iar dacă s-a ajuns la o înțelegere, ca pedeapsă să i se taie o ureche, iar la recidivă să fie spânzurat[24]. Dacă judele îl

[21] *MCRT*, I, p. 298, dieta Tg. Mureş din 1549, pct. 17: „Măsurarea să se facă cu măsura de Cluj…Cei care vor face altfel să fie pedepsiți cu luarea lucrurilor…Dacă supervizorii nu-i prind, judele acelui loc să-i judece, iar dacă de jude rămân nepedepsiți, stăpânul să-l pedepsească pe jude."

[22] *DRH*, I, p. 272.

[23] *MCRT*, I, p. 219.

[24] *Appr. Const*., P. III, T. 47, art. 2.

eliberează contra unei sume oarecare, el se face vinovat de *homagiumul* hoțului[25].

Dieta din 1614, ale cărei hotărâri au fost reluate şi în *Approbatae*, consemna ca niciun sat să nu tăinuiască răufăcători, sub pedeapsa de 200 de florini. Juzii să caute şi să aresteze pe acei răufăcători şi să-i predea mai departe scaunului de judecată superior, respectiv al comitatului[26]. Dacă pe hoțul prins, judele şi sătenii l-ar scăpa, în 15 zile erau datori să-l prindă din nou, sub aceeaşi pedeapsă de 200 de florini; dacă l-ar fi eliberat în mod intenționat, să fie amendați cu 500 de florini. Urmărirea generală (*generalis inquisitionis*) a infractorilor se făcea o dată la trei ani, tăinuitorii de hoți fiind condamnați la moarte, iar dacă un astfel de om a fost angajat să aibă grijă de animalele satului, satul să fie pedepsit cu 200 de florini.

În 1619 alte două articole puneau în vedere judelui sătesc să-i rețină pe cei care călătoresc pe drumurile principale fără scrisoare şi să-i predea, indiferent dacă sunt oameni simpli sau nobili[27]. Oamenii fără scrisoare, dacă aveau un motiv de a călători astfel, trebuie să-l spună, altfel intrau în categoria vagabonzilor. Judele satului, sub pedeapsă de 500 de florini, trebuie să-i prindă şi să-i predea oficialilor, iar dacă nu reuşeşte, sub aceeaşi pedeapsă, era obligat să anunțe oficialii şi satele învecinate de existența unor astfel de persoane în hotarul comun[28]. Dacă i-ar fi eliberat, judele ar fi fost amendat cu 200 de florini de instanța competentă, respectiv, scaunul comitatului.

Şi animalele de pripas găsite în hotarul satului trebuiau reținute de către jude. În acest sens, luarea urmelor se constituie, pentru sat şi conducătorul său, într-o altă formă de obligație. Vitele de pripas pe care nu le reclama nimeni îi reveneau stăpânului domeniului. Dacă i s-ar pierde cuiva vreo vită în hotarul vreunui sat, satul este dator să predea pe hoț sau să plătească paguba *ad plenum satisfactionem* (până la deplina satisfacere a păgubitului) într-un interval de 15 zile[29]. La chemarea păgubitului, judele şi întreg satul trebuie să se prezinte la hotar, şi pentru nevinovăție, cu încă şase juraţi trebuie să jure în fața judelui nobililor[30]. Dacă vita a cărei urmă a fost găsită în hotarul satului nu poate fi scoasă afară din hotar sau dacă este găsită omorâtă, satul este pedepsit cu 12 florini. Dacă pe hotarul dintre două sate învecinate, oricare ar fi, se găsesc vite pierdute, judele satului este dator să nu le rețină între hotare, ci să le îndrume mai aproape de sat[31].

---

[25] *MCRT*, I, p. 219.
[26] *Ibidem*, VI, p. 419-420; *Appr. Const*., P. III, T. 47, art.4.
[27] *Ibidem,* VII, p. 514.
[28] *Appr. Const*., P. III, T, 49, art. 1.
[29] *Ibidem*, P. III, T, 13, art. 1.
[30] *MCRT*, X, p. 141.
[31] *Ibidem*, XV, p. 247: „Az mely puszta faluknak határit hatalmasúl vakmerőképen akarja más szomszédos falú, vagy akárki is élni, az olyan puszta falut biró felek, ha marhát találnak azon ő tilalmas határokban, hajtsák az közelebb lévő valamelyik faluba, és non obstande eo, hogy nem portionatus abban a faluban, melyben a marha hajtatik, mintha az maga falujában hajtotta volna bé, úgy láttasson törvényt reá az országnak afélékről irott törvény processusa szerént."

În cazul în care hoțul nu este prins şi nici nu se poate dovedi că nu ar fi unul dintre săteni, satul, în frunte cu judele său, trebuie să execute o amendă de 40 de florini[32]. Dacă însă hoțul este prins, judele satului, în termen de 8 zile, trebuie să facă cererea de extrădare a acestuia[33]. Trebuie spus că atât procedura, cât şi pedepsele sunt valabile şi pentru teritoriul săsesc, lucru specificat într-o hotărâre din anul 1665[34].

În acelaşi sens, în 1623, Dieta hotăra din nou pedepsirea aspră a găzduitorilor de tâlhari şi hoți, juzii fiind chemați să conlucreze cu comitele, sub pedeapsa tragerii în țeapă[35]. O hotărâre la fel de dură era aprobată de către adunarea ardeleană în mai 1632, cerându-se ca fiecare jude sătesc sau cnez, dacă va prinde hoții pe drumurile satului şi nu va trage clopotele, după obicei, acel jude sau cnez cu încă doi (dintre juraţi/săteni?) să fie traşi în țeapă, iar satul să fie amendat cu 200 de florini[36]. Tot de pedeapsa tragerii/baterii în țeapă poate fi pasibil judele dacă ar ascunde sau ar şti că în sat se ascunde vreun răufăcător sau nu ar acționa în vederea prinderii lui.

Măsurile acestea deosebit de aspre vizează menținerea ordinii la toate nivelurile societății. Cu atât mai mult era vizată țărănimea bănuită mereu de complicitate la activitățile ilicite. Este o mentalitate nobiliară izvorâtă din prevederile *Tripartitului* care asimilează țărănimea unei categorii sociale de la periferia societății. Răspunzător pentru aplicarea legislației pe palierul cel mai de jos nu poate fi decât judele satului, ultimul în ierarhia administrativă. Tot el suferă şi consecința ineficienței în aplicarea formulei legale, fiind pedepsit exemplar prin tragere în țeapă.

În multe cazuri, atât în documente, dar şi în articolele de lege, judele trebuie să fie martor, să depună mărturie: pentru stăpân, pentru săteni, pentru coloni, pentru liberți, indiferent de naționalitate. Încă din secolul al XVI-lea judele satului, împreună cu alte trei persoane cinstite, trebuie să depună mărturie în cazul în care un ungur din sat ar fi fost acuzat şi dat în vileag. Dacă spusele martorilor adevereau că cel în cauză nu este cunoscut ca fiind hoț şi nu se ştie să fi furat în decursul unui an, acuzatul era eliberat, în caz contrar era spânzurat. În mod similar, dacă ar fi

[32] *Appr. Const.*, P. V, edictul XXXVII.
[33] *MCRT*, X, p. 416.
[34] *Ibidem*, XIV, p. 112-114.
[35] *Ibidem*, VIII, p. 132.
[36] *Ibidem*, IX, p. 281: „Az mely falusi bírák és kenézek az latrokat falujokban hagyják járni s meg nem fogják, avagy harangnak félen verésére fel nem kelnek, az olyan falusi bíró és kenéz harmadmagával nyársoltassék fel, és az falu is kétszáz forinton convincáltassék.”; *Appr. Const*., P. III, T. 47, art. VI: „Dacă la strigarea «hoții» şi la tragerea clopotelor în dungă, sătenii nu s-ar scula şi nu ar prinde pe răufăcători în satul sau în hotarul lor, şi nu i-ar aduce la mâna oficialilor, sau dacă la stăruința celui care a strigat «hoții» sau a persoanei cu plângerea, nu i-ar ține pentru judecată, să fie îndatorați, de asemenea, cu 200 de florini, precum şi restituirea gloabelor pagubelor reclamanților.”

vorba despre un român, judele împreună cu trei săteni şi încă trei martori unguri dintr-un sat apropiat trebuiau să depună mărturie[37].

Concluziile asupra legislației şi mai ales asupra frecvenței menționării judelui sătesc conturează, în realitate, atribuțiile care îi revin acestuia din partea statului. Dacă legislația centrală conține articole privind în special dreptul penal şi implicarea judelui în aplicarea lui, articolele statutelor municipale detaliază în mod concret procedura penală. Pe de altă parte, dietele au stipulat şi conturat, prin hotărârile lor, relația judelui sătesc cu statul, cu instituțiile comitatense şi nobiliare, iar legiferările municipale cu atât mai mult. Relația *iudex-dominus terestris* rămâne, în cele mai multe cazuri, să se stabilească la nivel local şi a rămas o legătură de drept privat, fără să se concretizeze într-o legătură de drept public sau ca reglementare juridică generală.

[37] *MCRT*, I, p. 89. „Quum aliquis Hungarus de aliqua villa accusabitur, et extradabitur, extunc judex villae semet tertius cum honestis personis ita ut, infra spacium anni integri hominem illum extradatum furticinio non usum fuisse sciret, deposita fide liberare valeat, et non secus nam si aliter suspendatur. Si vero Valachus modo simili Kenezius villae cum aliis probis, et honestis ac fide dignis Valachis quartusmet insuper de villa propinquiori Christiana, levatis secum aliis tribus Hungaris Colonis Christianis, honestis Personis ita ut septimusmet fidem deponat, et sic deposita fide accusatus vel extradatus ille eliberabitur."